

15. Стоцький Я. Держава і релігія в західних областях України: конфесійні трансформації в контексті державної політики 1944–1946 рр. – К., 2008. – 510 с.
16. Судоплатов П.А. Спецоперации. Лубянка и Кремль 1930–1950 годы. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 1997. – 685 с.
17. Хресною дорогою. Функціонування і спроби ліквідації Української Греко-Католицької Церкви в умовах СРСР у 1939–1941 та 1944–1946 роках. З. документів і матеріалів. Львів: Місіонер, 2006. – 650 с.
18. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф.1.

* * *

УДК 82-6(093)(477.53)

А. Шаповалова, В. Стойчев

ПАРТИКУЛЯРНА ПЕРЕПИСКА В.С. ПОПОВА ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ МАЄТКУ РЕШЕТИЛІВКА ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

У статті автори визначають роль приватної переписки В. Попова у вивченні історії Лівобережної України, аналізують її цінність як джерела у вивченні історії українських земель кінця XIII – початку XIX ст..

Ключові слова: *партикулярна переписка, В. Попов, джерело, історія, лист.*

Серед джерел особистого походження особливої уваги заслуговують приватні листи. В нашому випадку партикулярна переписка представника дворянської родини представляє науковий інтерес не тільки як матеріал біографічного дослідження, а є також цінним джерелом історико-краєзнавчих досліджень.

Епістолярні джерела дають можливість доповнювати та деталізувати ті чи інші історичні події і явища, обґрунтовувати їх, демонструвати ставлення і сприйняття до них у суспільстві певного часового проміжку. Репрезентативна можливість даного виду джерел досить висока, не дивлячись на їх суб'єктивний характер, тож є важливим матеріалом для дослідників. З одного боку, лист писався комусь особисто, тож і факти у ньому мають передаватися відносно правдиво. Проте, інформація, яка викладена у листі, має ставитися під сумнів так, як не можливо відверто висловити думку, і у кожного автора власний погляд на подію чи явище [2, с. 88].

На лист впливає багато факторів, час написання, середовище, характерні форми епістолярного етикету конкретної епохи, призначення даного документу і індивідуально-психологічні особливості.

Приватне листування є одним з цінних об'єктів вивчення історії дворянських маєтків, так як джерельна база для дослідження цього напрямку дещо обмежена. Це стосується і маєтку Решетилівка Полтавської губернії, яким в кінці XVIII – на початку XX ст. володіли В.С. Попов та його нащадки. Тож актуальність даної теми обумовлена недостатнім вивченням джерел особового походження, у тому числі приватної переписки поміщика В. с. Попова, в якій висвітлюються важливі аспекти розвитку містечка Решетилівка та однойменної економії в кінці XVIII – початку XIX ст.

Об'єктом дослідження виступають матеріали фонду №535 Державного архіву Автономної республіки Крим, що містить один з найбільш представницьких комплексів документів з історії дворянської родини Попових.

Василь Степанович Попов народився у 1745 р. (за іншими даними 1740 р., або 1743 р.) в м. Казані. Почав кар'єру канцеляристом у військовому відомстві. Завдяки своїм здібностям швидко зростав у посадах [6, с. 7].

15 років В. с. Попов прослужив у командуючого 2 Російською армією князя В.М. Долгорукого-Кримського. Займав посаду правителя похідної канцелярії. Після його смерті В.С. Попов переходить у підлеглисть до князя Григорія Олександровича Потьомкіна, а згодом стає правителем його канцелярії, найбільш наближеною та довіреною особою [6, с. 8].

У 1786 р. стає секретарем у прийнятті листів у канцелярії статс-секретарів при імператриці Катерині II. За дорученням імператриці з 18 грудня 1793 р. В. С. Попов завідує Коливанівськими та Нерчинськими гірничими заводами, а потім П'ятигорською гранильною і шліфувальною фабриками, алмазними майстернями імператриці [3, с. 26].

Брав участь у поході на Польщу, а також у російсько-турецькій війні 1768-1776 рр.

При імператорі Павлі I В. С. Попов працював при Мануфактур-колегії, а потім був призначений президентом Камер-колегії. З 1797 р. Василь Степанович управляючий конторою, яка займалася будівництвом царських домів і садів [4, с. 535].

Згодом був звинувачений в безладі справ під час його головування в Камер-колегії і звільнений з посади президента. На початку XIX ст. В. С. Попов повертається на державну службу. За Олександра I стає дійсним таємним радником. Попов очолював Комісаріатський

департамент, а потім – Провіантський. З 1810 р. – член Державної Ради [6, с. 13].

Залишивши службу через проблеми зі здоров'ям, Попов зайнявся облаштуванням своїх маєтків. Їх у Василя Степановича було багато: у Катеринославській та Херсонській губерніях площею 50 тис. дес., 43 тис. десятин землі у Мелітопольському повіті Таврійської губернії, в Мінській губернії і на Уралі – маєток «Тавда», більше 300 тис. дес. землі. 11 квітня 1786 р. В.С. Попову було пожалуване містечко Решетилівка в Полтавській губернії із 866 душами [3, с. 23].

Останні роки свого життя Попов провів у Решетилівському маєтку, який згодом передав у спадок сину Олександрю. Саме ця економія залишалася центральною серед інших його володінь, тож дослідження історії Решетилівського маєтку відіграє важливу роль у вивченні не лише господарської діяльності В. С. Попова, а й економічного розвитку кількох українських губерній.

На даному етапі дослідження було опрацьовано 400 листів з партикулярної переписки В. С. Попова, написаних поміщиком у період з травня по жовтень 1818 року.

Аналізуючи зміст опрацьованих листів В.С. Попова, можна виокремити такі тематичні напрямки, як утримання маєтків, ведення сільського господарства, торгівля, переселення селян з Решетилівського маєтку до південних губерній України, культурне та повсякденне життя м. Решетилівка.

Переписка В. С. Попова представляє значний інтерес до вивчення суспільно-політичних явищ початку XIX століття. До того ж, в листах чітко представлені його особисті враження, оцінка тих чи інших подій, деякі моменти, котрі розкривають його світобачення. Особливість партикулярної переписки як джерела епістолярного характеру має змогу визначення окремих рис характеру В. С. Попова, які впливали на ведення ним справ.

У листуванні В. С. Попова важливим аспектом є господарська діяльність, контроль за виконанням наказів, які видавалися економіям, особиста оцінка діяльності управителів маєтків поміщика [1, арк. 93 зв.-94 – №185, 477].

Особливої уваги, в першу чергу, заслуговують накази тій чи іншій економії, листи управителю М. Ф. Куницькому, прикажчику І. Григоренку, голові Таврійського повітового дворянства О. С. Таранову. В листах до даних осіб В. С. Попов надавав свої настанови, побажання та зауваження щодо ведення господарства. Тому у переписці представлені статистичні дані, відомості про продукцію, яку виготовляли в економіях, та суми

доходу від продажу того чи іншого товару, вимоги на ведення господарської діяльності на майбутній рік [1, арк. 105-106 – №211].

У одному листі до Максима Фомича Куницького В. С. Попов писав: «Экономии моей и при расценки доходов мне можно судить нежели вам. Конечно, во время пребывания моего в 1817 году в Решетилловке доход собирався исправно и лучше шли дела в Васильевке. Для чего же в нынешнем году из Решетилловки, когда и расходы без меня уменьшились не получил я более 75 000 рублей да 22 500 за вино; - доход самый не значащий» [1, арк. 207-207 зв. – №477].

Зазначав В. С. Попов і ціни на продаж зерна, лісу, вина і яким чином можна було збути даний товар, виручивши за нього хороший дохід. Окрему роль можна відвести скотарству, а саме утримання рогатої худоби, коней, вівці, тощо. Дані відомості доповнюють уявлення про економічний розвиток не лише Решетилівської економії – як центрального і найбільш прибуткового маєтку В.С. Попова, а й трьох українських губерній в цілому [1, арк. 93-93 зв. – №173, арк. 128-128 зв. – №261, арк. 194 зв. – №447, арк. 195 – №448, 207-207 зв. – №477].

Василь Степанович також вказував на помилки у веденні економічної діяльності своїх службовців, причини виникнення тих чи інших недоліків, способи їх усунення. У листі Павлу Дмитровичу Білухі зазначив: «Хозяйство мое Решетилловское не очень хорошо и сие то причиною, что я принужден отделить Васильевку совершенно запущенную всего страннее что управитель часто писал о злоупотреблениях по винокуренному заводу» [1, арк. 200 зв.-201 – №463].

Можна виокремити такий тематичний напрямок, який відображений у листах, як переселення селян з Решетилівської економії до маєтків, які знаходилися в Таврійській губернії у володінні Попова. Це переважно листи адресовані О. С. Таранову, управителям економії та прикажчикам, тощо. У листі О. С. Таранову Василь Степанович зазначає відомості про те, що з Решетилівки були відправлені в «Тарханской путь» 14 родин [1, арк. 94-94 зв. – №185].

Переписка Попова зі службовцями, які працювали в його економії відображає ставлення поміщика до селян. Згідно з його листами, можна зробити висновок, що В. С. Попов переймався благополуччям своїх кріпосних. Наприклад, проявляв небайдуже ставлення до переселенців, які відправлялися з Решетилівського маєтку до Таврійської губернії: «Я боюсь, чтоб сии люди не были в дороге подвержены нужде и изнурению» «Разводятся ли хазайством переведенцы Решетилловские?» [1, арк. 107-108 зв. – №214, 215, 217].

Про лояльність до селян свідчить і той факт, що за певні заслуги поміщик міг видати «вольную». У журналі партикулярної переписки не

менш цікавим документом є «відпускна», яку В. С. Попов видав своєму кріпаку Миколі Обревкову, мешканцю м. Решетилівка [1, арк.100-101 – №200].

З огляду на зміст деяких листів можна прослідкувати таку тенденцію, як використання Поповим свого положення та авторитету у суспільстві у вирішенні різноманітних питань. Цікавим є лист-ходатайство В. С. Попова стосовно влаштування полковника Чуйкевича на посаду віце-губернатора в Полтаві [1, арк. 94-94 зв. – №186].

Цікавим фактом, який прослідковується у змісті багатьох листів, є певні якості характеру В. С. Попова, як людини працелюбної, вимогливої, у якої всі справи повинні бути упорядковані. Підтверджують це накази і вимоги партикулярної переписки зі службовцями, в яких поміщик закликав працювати віддано і добре, слідкувати за порядком у економія, задовольняти потреби селян, аби ті не тікали і розвивали своє господарство, а також лагодити з земськими чиновниками. Так, у переписці з П. Д.Белухою В. С. Попов скаржиться про утиски Решетилівської економії земською поліцією внаслідок свавільної поведінки своїх підлеглих [1, арк. 129 зв.-130 зв. – №264].

За листуванням В. С. Попова можна вивчати й такий тематичний напрямок як культурне життя у Решетилівці на початку XIX ст. У листі до Ф. Я. Барона Біллера йдеться мова про музичні інструменти, які були завезені до Решетилівки: «Простите мне что я уведомя вас об инструментах, он де привезены в Решетилровку после уже моего отъезда но в хорошем состоянии и мои музыканты ими довольны; люди которым вы изволили поручить выбор хорошо изволили ваше поручение и я далее имею повторить покорнейшую мою благодарность...» [1, арк. 181-182 – №420]

В. с. Попов особисто надсилав нові п'єси для рогової музики. Окрім того, партикулярна переписка підтверджує й відомості про те, що коли Василь Степанович проживав у Решетилівці, він активно організовував культурне життя у містечку. До нього кожної неділі йшли селяни у гості. У саду та парку, які перетинали водні канали, були облаштовані місця для відпочинку молоді. На головному каналі стояла скляна будка, в якій під час народного гуляння грав «хор рогової музики» [1, арк. 128-128 зв. – №261; 5, с. 19].

Також в епістолярії В.С. Попова розкривається й історія повсякденності. До вивчення цієї тематики використовувалися листи до Н. С. Павлової, графу Олексію Андрійовичу Аракчєєву, який особисто відвідав маєток Решетилівка. Поміщик дякував йому за візит та за схвальні відгуки щодо колекції портретів «знаменитых мужей» [1, арк. 93-93 об. – №184, арк. 208-209 зв. – №480].

Не менш цікавими є листи, адресовані сестрі Олександрі Степанівні Прагеровій. З них можна встановити, що О. С. Прагерова проживала певний час в Решетилівському маєтку, тож відповідно мала відношення до розвитку господарства. Цікавими фактами, які поміщик вказував у переписці з сестрою, є наявність саду у Решетилівській економії та догляд за ним, збір фруктів та інше [1, арк. 123-123 зв. – №246, арк. 175 – №405].

Прослідковуються й певні суб'єктивні чинники, які впливали на зміст листів В. С. Попова та додавали їм емоційної забарвленості. Серед них хвороба очей, яка завдавала йому незручності, похилий вік й погане самопочуття. Проблеми зі здоров'ям позбавили на певний час можливості власноруч писати листи. Окрім того, наклала свій відбиток і постійна необхідність в грошах, так як В. С. Попов проживав у Петербурзі. Про це він писав своїм підлеглим – керівникам маєтків, і наполегливо прохав вести справи вміло й надсилати йому усі виручені за продаж хліба, вина, лісу та інші кошти: «Я надеялся, что в первых числах маия из Решетилковки, Мануйловки и Васильевки получу, конечно, до 50 тысяч рублей, крайне мне нужных для разделки с долгами; но до сих пор дожидаюсь. Меня весьма удивляет, что вы Максим Фомич, так мало думаете о моих нуждах» [1, арк. 95-95 зв. – №188].

Опрацьовані листи є лише частиною того масиву джерел особового походження, що зберігаються в фонді №535 й потребують більш глибокого дослідження у сукупності з іншими історичними джерелами для встановлення об'єктивних фактів та подій, які пов'язані з історією Решетилівського маєтку.

Партикулярна переписка В.С. Попова має значний інформаційний потенціал для вивчення історії містечка Решетилівка Полтавської губернії, однойменного маєтку поміщика та інших його економій у Катеринославській та Таврійській губерніях.

Не менш цікавим у дослідженні епістолярії В. С. Попова є розмовна мова початку XIX ст., стилістичні особливості, властиві відповідному середовищу і часу, манери звертання до осіб різного статусу, своєрідна передача вражень та емоцій у листах, тощо.

За листуванням поміщика Попова можна досліджувати історію Решетилівського маєтку досить різнобічно: суспільно-політичні явища, економічний розвиток, культурне та повсякденне життя та у подальшому визначати нові тематичні напрямки.

Окрім того, партикулярна переписка В. С. Попова є цінною джерельною базою у вивченні історії українських земель в кінці XIII – початку XIX ст., яка доповнює інші джерела і більш повно формує уявлення про розвиток Лівобережної України в цілому, у тому числі й півострова Крим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний архів Автономної республіки Крим, Ф. 535, оп. 1, д. 803.
2. Мазоха Г. С. Епістолярна спадщина і парадигми наукового дослідження / Г. С. Мазоха // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І.Франка. – 2005. – Вип. 24. – с. 88-92. – Бібліогр.: 22 назв. – укр.
3. Очерки истории Северной Таврии. – Запорожье: Издатель Глазунов с.А., 2005. – 512 с.: ил.
4. Русский биографический словарь. – СПб., 1902. – Т.13. – с. 537
5. Спогади Лушинських: дворянська родина на зламі епох / Упор.: А.Г.Олененко, В.М.Стойчев, В.М.Філас, Г.І.Шаповалов. – Василівка-Запоріжжя. 2013. – 214 с. (Серія «Василівська старовина», Вип. №1.)
6. Сімейний архів дворянської родини Попових 1730-1920 рр. (описи фонду 535 Державного архіву Автономної республіки Крим) / Упор. В. М. Стойчев, В. М. Філас, І. М. Стойчева, С. О. Телюпа. – Василівка-Запоріжжя, 2014. – 290 с. (Серія «Василівська старовина», Вип. 2).

* * *

УДК 398.8:[32-051:82-7.09]

Є. Луцьо

ОБРАЗ В. ТЕРЕШКОВОЇ У НАРОДНОПІСЕННІЙ САТИРИ НА М. ХРУЩОВА

У статті на основі оригінальних текстів малих фольклорних жанрів за допомогою їх детального ідейно-художнього аналізу простежено, яким чином і в якій мірі особистість А. Терешкової використана у народнопісенній політичній сатурі на кремлівського диктатора, керівника радянської імперії М. Хрущова.

Ключові слова: фольклорна політична сатура, В.Терешкова, малі фольклорні жанри, М.Хрущов, московсько-комуністична система, тоталітарний режим.

Хоча життю й діяльності московського диктатора М. Хрущова вже приділено немало уваги, та все ж тему не можна вважати висчерпаною. Думаємо, історикам буде цікаво, як цю одіозну постать висвітлює й осмислює фольклор. У цьому плані автор вже написав об'ємну статтю «Кобзар версус диктатор: постать і мотиви Тараса Шевченка у народнопісенній сатурі на Микиту Хрущова» [6]. Метою пропонованої статті є на основі записаних нами текстів народнопоетичної сатурі